

İBN AKİLE EL-MEKKÎ'NİN EZ-ZİYÂDE VE'L-İHSÂN ADLI ESERİNDE SÜYÛTÎ'NİN EL-İTKÂN'I ÜZERİNE EKLEDİĞİ KONULARLA İLGİLİ KARŞILAŞTIRMASINDAKİ YANILGILARI

IBN 'AQİLA AL-MAKKÎ'S MISTAKES IN COMPARISON OF THE TOPICS HE ADDED ON AL-SUYÛTÎ'S AL-İTQÂN IN HIS WORK TITLED AL-ZİYÂDAH WA-AL-İHSÂN

İSMAİL FEYYAZ VANLIOĞLU

DR., İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ, İLAHIYAT FAKÜLTESİ
TEFSİR ANA BİLİM DALI
DR., İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM UNIVERSITY, FACULTY OF THEOLOGY
DEPARTMENT OF TAFSİR
İSTANBUL, TÜRKİYE

vanlioglufeyyaz@hotmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-7056-3592>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1331472>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
22 Temmuz / July 2023

Kabul Tarihi / Accepted
20 Kasım / November 2023

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Vanlioğlu, İsmail Feyyaz, "İbn Akîle el-Mekkî'nin ez-Ziyâde ve'l-İhsân Adlı Eserinde Süyûtî'nin el-İtkân'ı Üzerine Eklediği Konularla İlgili Karşılaştırmasındaki Yanılgıları [İbn 'Aqîla Al-Makkî's Mistakes in Comparison of the Topics He Added on Al-Suyûtî's Al-İtqân in His Work Titled Al-Ziyâdah Wa-AL-İhsân]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 10/2 (Aralık/December 2023): 341-364.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

İBN AKİLE EL-MEKKÎ'NİN EZ-ZİYÂDE VE'L-İHSÂN ADLI ESERİNDE SÜYÛTÎ'NİN EL-İTKÂN'I ÜZERİNE EKLEDİĞİ KONULARLA İLGİLİ KARŞILAŞTIRMASINDAKİ YANILGILARI

Öz

Kur'an evrensel ve kıyamete kadar geçerliği devam edecek, Hz. Muhammed'e (s.a.v) Arap dili ile nazil olmuş ilahi bir kitaptır. Kur'an'ın mesajın anlaşılmasına yönelik olarak onu ilk tefsir eden kişi Hz. Peygamber'dir. Kur'an'ı anlama ve yorumlama gayreti onunla başlamış ve ondan sonra ashaba ve tabiûna, onlardan da yaşadığımız zamana kadar devam etmiştir. Kur'an'ın anlaşılması üzerine ilimler derli toplu bir şekilde tasnif edilerek ve alt dallara bölünerek gelişmiştir. Bu bakımdan Ulümü'l-Kur'an ilminin doğru bir yöntem takip ederek Kur'an'ın nüzûlü, vahyin korunmuşluğu, tedvîni, cem'i, istinsâhı (çoğaltılması), okunuş kaideleri, ezberlenmesi, yazıya aktarılması, anlam, yorum, üslubu ve Arap dilinin incelikleri gibi çeşitli meseleleri bir araya getirdiği anlaşılmaktadır. Kur'an ilimlerinin konusu Mekki- Medeni âyetler, sebab-i nüzul, nâsîh ile mensûh, muhkem ile müteşâbih, vücûh ile nezâir, mücmel ile mufassal ve hakikat ile mecâz anlam gibi Kur'an ile alakalı olarak bilinmesi gereken pek çok hususlardan oluşmaktadır. Kur'an ilimleriyle alakalı olarak oldukça fazla sayıda eserin telif edilmiş olduğu ve çağımızda bu alanla ilgili yapılan çalışmaların devam ettiği görülmektedir. Bu çalışmaların her biri kendisine ait birtakım özelliklere sahiptir. Bununla birlikte konuları ve amaçları Kur'an'ın doğru anlaşılması olsa da yöntemlerinde farklılıklar gösterdikleri bilinen bir gerçektir. Yöntem farklılığı birçok ilim dalı ortaya çıkarmıştır. Ulümü'l-Kur'an veya Tefsir eserlerinin muhtevasının çoğunlukla Rasûlüllâh'ın (s.a.v) yaşadığı döneme dayandığı anlaşılmaktadır. Özellikle "tefsir usûlü" ile "Ulümü'l-Kur'an" birbirleri ile uyum içinde olduğu gibi her ikisi birbirinin yerine kullanılmaktadır. Diğer taraftan Ulümü'l-Kur'an alanında günümüzde yapılan çalışmalar genellikle amaç, içerik ve kapsam bakımından klasik eserlerin ekseninde devam edip yöntemleri takip edilerek kaleme alınmışlardır. Ulümü'l-Kur'an sahasında dokuzuncu yüzyılda Suyûtî'nin *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* ve on ikinci yüzyılda İbn Akile'nin *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmi'l-Kur'ân* Kur'an ilimleri sahasında ansiklopedik tarzda yazılmış iki klasik eserdir. Bu makalede İbn Akile'nin Suyûtî'nin *el-İtkân*'i üzerine yazmış olduğu *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmi'l-Kur'ân* eserindeki bölümlerin değerlendirmesi yapılmıştır. Seksen bölümden oluşan *el-İtkân Ulûmi'l-Kur'ân* alanında usul açısından kaynak eser olmasının yanı sıra somut örnek üzerinden Kur'an'ı açıklayan farklı bir yöntem getirmiş bir eserdir. Bu itibarla gerek bölümlerin kurgulanışı gerekse de tefsir, hadis ve rivayet yöntemlerini ele alama biçimi oldukça kapsamlıdır. Aynı yöntem ve usulü takip eden İbn Akile ise *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*'da *el-İtkân*'da incelenen konulara yeni bölümler ekleyerek bölüm sayısını genişletmiştir. Makalemiz kapsamında yapılan incelemede İbn Akile'nin aslında *el-İtkân*'da yer alan bazı konuları çok dikkat etmeden tekrar eklediği tespiti yapılmıştır. Yeni konular hakkındaki yanılğıları ve sebepleri makalemizde iki farklı bölümde açıklanmıştır. İbn Akile'nin yanılğısının olup olmadığını kapsamlı değerlendirmek için karşılaştırmalı bir yöntem takip edilmiştir. Örneğin "ilmü vahyi'l-kur'ân ve hakikatü'l-vahyi", "ilmü Evvelü Men Nezele bi'l-Kur'ân" ve "ilmü Zâhir ve'l-Bâtın ve'l- Haddi ve'l-Muttali li Külli Âyeti'm-mine'l-Kur'ân" gibi bölümlerde aslında *el-İtkân*'da olmasına rağmen İbn Akile bunları dikkate almadan Suyûtî'nin bunları zikretmediğini söylemiştir. İbn Akile "ilmü Târihi'l-Enbiyâi'l-Mezkûrine fi'l-Kur'ân" gibi *el-İtkân*'da tek bir başlık altında zikredilen bazı bölümleri de yok kabul ederek iki ayrı başlıkta incelemiştir. Bazı konuların işlendiği bölümler yanlış numaralandırılmıştır. Yaptığımız çalışma gerek *el-İtkân* ve gerekse de *ez-Ziyâde ve'l-İhsân* konusunda araştırma yapan araştırmacılara önemli bilgiler ve yöntem sunmaktadır. Bu yöntem Ulümü'l-Kur'an sahasındaki kaynak eserlerin gelişme süreci-

ne ışık tutmaktadır. Geçmiş veya yakın dönemde yazılmış Ulûmu'l-Kur'ân ve tefsir usulü alanındaki eserlerinin de aynı yöntem takip edilerek mukayeseli bir şekilde incelenmesi bir yeni ilmi değerlendirmeye fırsat verecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Süyûtî, el-İtkân, İbn Akile, ez-Ziyâde ve'l-İhsân, Yöntem Karşılaştırması.

IBN 'AQİLA AL-MAKKÎ'S MISTAKES IN COMPARISON OF THE TOPICS HE ADDED ON AL-SUYÛTÎ'S AL-İTQÂN IN HIS WORK TITLED AL-ZİYÂDAH WA-AL-İHSÂN

Abstract

The Qur'ân in the Arabic language is universal and will continue to be valid until the Day of Judgment. It is a divine book that was revealed to the Prophet Muhammad (peace be upon him). The first person to exegete the Qur'ân to understand its message was Prophet Muhammad. The effort to understand and interpret the Qur'ân began with him and continued with the Companions and al-Tabi'un, until we lived among them. With the understanding of the Qur'ân, the sciences developed by classifying them neatly and dividing them into sub-branches. In this regard, Ulumu'l-Qur'ân is understood to be a science that brings together various issues such as the revelation of the Qur'ân, the preservation of the revelation, its compilation, collection, copying, rules of recitation, memorization, transliteration, meaning, interpretation, style and the subtleties of the Arabic language by first following a correct method at first. It is stated that many issues need to be known about the Qur'ân such as the subject of the Qur'anic sciences and the meaning of the Makkî or Madanî verses, the reason for its revelation, the abrogation by the al-nasikh, the mutashâbih with the al-muhkam, the vujûh, and the an-nazâir, the concise and the detailed, and the truth and the metaphorical meaning. Many works related to Qur'anic sciences have been written and studies in this field continue in our age. Although each of these studies has some characteristics of its own, their subjects and aims are the same in terms of understanding the Qur'ân with the correct method, but they differ in their methods. Due to this aspect of the Qur'ân, many branches of science have emerged from its own body. When Ulûm al-Qur'ân or Tafsîr works are examined, it is understood that most of the basic issues related to the content of this concept are based on the period when the Messenger of Allah lived. In particular, usûl al-tafsîr and "Ulûmu'l-Qur'ân" are in harmony with each other and both are used interchangeably. On the other hand, today's studies in the field of Ulûmu'l-Qur'ân are generally written by following the methods of classical works in terms of purpose, content, and scope. In the field of Ulumu'l-Qur'ân, in the ninth and twelfth centuries, al-Suyûtî's *al-Itqân fî 'ulûm al-Qur'ân* and Ibn 'Aqilah's *al-Ziyâdah wa-al-İhsân fî 'Ulûmu'l-Qur'ân* are two encyclopedic encyclopedias that meet the title of Qur'anic sciences in terms of section and content. In this article, the chapters in *al-Ziyâdah wa-al-İhsân*, which was written by Ibn 'Aqilah on al-Suyûtî's *al-Itqân*, were evaluated. *al-Itqân*, which consists of eighty chapters, is a work that has brought a different method that explains the Qur'ân through a concrete example, as well as being a source work in terms of method. In this respect, both the construction of the chapters and the way they deal with the methods of tafsîr, hadith, and narration are quite comprehensive. Following the same method and procedure, Ibn 'Aqilah increased the number of chapters by adding new chapters to the topics examined in *al-Itqân*'a in *al-Ziyâdah wa-al-İhsân*. In the examination carried out within the scope of our article, it has been determined that Ibn 'Aqilah re-added some of the subjects in *al-Itqân* without paying much attention. Misconceptions

about the new topics and their reasons are explained in two different sections in our article. To comprehensively evaluate whether Ibn ‘Aqilah’s was mistaken or not, a comparative method was followed. For example, al-Suyūṭī mentioned many concepts in chapters such as “İlmü vahyi’l-Qurân and hakikatü’l-vahyi”, “İlmü Evvelü Men Nezele bi’l-Kur’an” ve “İlmü Zahir ve’l-Bâtın ve’l- Haddi ve’l-Muttali li Külli Âyeti’m-mine’l-Qur’an”, although Ibn ‘Aqilah did not consider them. Ibn ‘Aqilah also considered some sections mentioned under a single heading in *al-Itqân*, such as “İlmü Târihi’l-Enbiyâi’l-Mezkûrine fi’l-Kur’an”, to be absent in *al-Itqân* and analyzed them under two separate headings. The sections where some topics are covered are incorrectly numbered. Our study provides important information and methods to researchers who research both *al-Itqân* and *al-Ziyâdah wa-al-Ihsân*. This method sheds light on the development process of the source works in the field of Ulumu’l-Qur’an. A comparative analysis of the works in the field of Ulumu’l-Qur’an and the method of tafsîr, written in the past or recently, by following the same method will allow new academic evaluations.

Keywords: Tafsîr, al-Suyūṭī, al-Itqân, Ibn ‘Aqilah, al-Ziyâdah wa-al-Ihsân, Method comparison.

GİRİŞ

Kur’an-ı Kerim’in doğru anlatılması ve yaşanması için İslam’ın inanç, ibadet ve ahlaka dair ilkelerini anlamayı sağlayan Kur’an ilimleri çok önemlidir. İlâhî hitap Arap dili unsurları ve edebî yapısından üslubuna kadar çok yönlü özellik ve üstünlükler barındırmaktadır. Hz. Peygamber’den günümüze kadar geçen dönemde Müslümanların onu bilme ve anlamaya çabası farklı tefsir yaklaşımları ve ilimleri ortaya çıkarmıştır. Anlam ve yorum dünyasının genişlemeye başlaması ile tefsîr ilmi, sistematik bir biçime, müstakil ve dinamik bir yapıya kavuşmuştur. Bir taraftan tefsîr çalışmaları devam ederken öte yandan tefsîr usulü ile ilgili araştırma ve çalışmalar da başlamıştır. Ulûmu’l-Kur’an ilmi, tefsîri anlamada kullanılan bir yöntem ve ilim dalı olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Kur’an İlimlerinin konusu ve kaynağı yine Kur’an’ı Kerim’in bizzat kendisidir. Bu sebeple Kur’an bünyesinden çok sayıda ilim dalı ortaya çıkmıştır. Ulûmu’l-Kur’an veya Tefsir Usûlü tefsir eserlerinin temel mevzularının çoğu Rasûlüllâh’ın (s.a.v) yaşadığı döneme dayanmaktadır. Bu mevzular sonraki dönemlerde farklı açılardan incelendikçe sistemleşmiş ve birer ilim dalı olmuştur. Daha sonraki dönemlerde “tefsîr usûlü” ile “Ulûmu’l-Kur’an” birbirleri yerine kullanılır hale gelmiştir. Bir taraftan tefsir usûlü ve Ulûmu’l-Kur’an adıyla bilinen müstakil eserler yazılırken diğer taraftan tefsirlerdeki mukaddime kısımları da genişlemiştir. Bu kısımlar kullanılarak zamanla müstakil ve ansiklopedik tarzda eserler telif edilmiş ve Kur’an’ı etkili bir biçimde anlamaya yardımcı olmuştur.

Ulûmu’l-Kur’an kavramının içeriği, mâhiyeti ve kullanımıyla ilgili ve bu

isimle anılan ilk eserin hangisi olduğu tespit edilmesi güç bir meseledir. Bu hususta ilim ehli arasında bir ittifak söz konusu değildir. Ancak ıstılahî anlamı kullanılmaksızın bu isimle Ebû Bekr Muhammed Ali el-Udfuvî'nin (ö. 388/998) *el-İstiğnâ fî Ulûmi'l-Kur'ân*¹, Ebû'l-Hasen el-Eşârî'nin (ö. 324/936) *el-Muhtezan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Ebû Bekir el-Enbârî'nin (ö.328/940) *Acâibu Ulûmi'l-Kur'ân*² adlı -tefsîr özelliğine sahip- eserleri ilk çalışmalar arasında gösterilmektedir.³ Bununla beraber Ali b. İbrahim b. Said el-Hüfî'nin (ö. 430/1030) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adıyla telif etmiş olduğu eserinin bu isimle ve terminolojik anlamıyla kullanılan ilk eser olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.⁴ Ancak muhteva bakımından Ebu'l-Kâsım Hasen b. Muhammed en-Nişâburî'nin (ö. 406/1016) *et-Tenbih alâ Fadli Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseri de bazı kaynaklarda bu alandaki ilk eser olarak gösterilmektedir.⁵ Bazı kaynaklarda ise Huvî'nin eserinden daha önce yazılmış Muhammed b. Halef el-Merzabâ'nın (ö. 309/921) *el-Hâvî fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseri ilk eser olarak geçmektedir.⁶ Farklı isimlendirme ile bunların dışında yazılan ilk eserin Hâris el-Muhâsibî'nin (ö.243/857) *el-Akl ve Fehmi'l-Kur'ân*'ı olduğu ifade edilmiştir.⁷ Terim anlamını karşılayacak müstakil veya ansiklopedik tarzda yazılmış eserler arasında Zerkeşî'nin *el-Burhân*'ı ve Suyûtî'nin *el-İtkân*'ı gösterilmektedir. Zerkeşî kavrama dair net bir tanım yapmamış olsa da “Kur'ân'a dayanmayan ilimler delil olmamakta ve mevcut tüm ilimler ise Kur'ândan alınmaktadır.”⁸ şeklinde ifadesiyle bu alanda ele alınacak konuların sınırlarını genişletmiştir. Suyûtî ise *el-İtkân*'da Kur'ândan elde edilebilecek ilimleri ve bu ilimler üzerinde çalışma yapan kişilerin görüşlerini izah etmiştir. Daha sonra “Kur'ân bu ilimlerin dışında tıp, cedel, heyet, hendese, cebir vb. diğer konuları da içermektedir.”⁹ şeklindeki açıklamasıyla Zerkeşî'nin belirlediği çizgileri oldukça genişletmiştir.

Kur'ân ilimleri ve onunla ilişkilendirilen Tefsîr usulü alanında ilk kaynak-

¹ Muhammed Abzulazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevzi Ahmed Zemreli (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1995), 1/33.

² Esere dair yapılan araştırmaya göre Ebu'l-Ferec İbn Kayyim'in eseridir. bk. Halid b. Osman Ali es-Sebt, *Kitâbu Menâhilü'l-İrfân li'z-Zürkânî* (Beirut: Dâru İbn Âffân, ts), 1/42.

³ Ebû Şehbe, Muhammed b. Süveylîm, *el-Medhal li Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003), 49-51; Subhi Sâlih, *Mebâhîs fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beirut: Dâru'l-İlmi li'l-Malâyin, 1988), 122.

⁴ Zürkânî, *Menâhil*, 1/29.

⁵ Ebu'l-Hasan Alemuddîn Ali b. Muhammed. *Cemâlü'l-Kurrâ ve kemâlü'l-İkrâ*. thk. Merbân Atiyye (Beirut: Dâru Me'mûn li't-Türâs, 1987), 13.

⁶ Sâlih, *el-Mebâhîs*, 122.

⁷ Abdulhamit Birişik, “Ulûmu'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/133-134.

⁸ Ebû Abdüllâh Muhammed b. Bahadır b. Abdullâh eş-Şâfiî ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı vd. (Beirut, Dâru'l-Marife, 1998), 1/33.

⁹ Ebu'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Suudi Arabistan: Vizâratü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye Ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, ts), 3/325.

lar arasında Suyûtî'nin *el-İtkân*'ı gelmektedir. Dokuzuncu yüzyılda yazılmış Suyûtî'nin *el-İtkân*'ı ve on ikinci yüzyılda yazılmış İbn Akile'nin *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmî'l-Kur'ân* eserleri Kur'ân ilimleri başlığını bölüm ve muhtevası itibarıyla karşılayan ansiklopedik eserlerdir. Her iki eser de içerik yönünden bu alandaki en hacimli eserler unvanını kazanmışlardır. Ülkemizde Abdulhamit Birişik'in *Muhammed b. Akile ve ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûm'il-Kur'ân*'ı adlı Yüksek Lisans Tezi, İbn Akile'nin hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve ilk yirmi iki bölümünün tahkiki içeren önemli bir çalışmadır. İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesinde ilk olarak Muhammed Safa Hakkı 1'den 45. bölüm; Fehd b. Ali Ande 46'dan 90. bölüm; İbrahim b. Muhammed el-Mahmûd 91'den 119. bölüm; Muslih b. Abdulkerîm es-Sâmîdî 120'den 143. bölüm ve Hâlid Abdülkerîm el-Lâhim 142'den 154. bölüme kadar bir tahkik çalışması olarak Yüksek Lisans Tezi hazırlamışlardır.

Bununla birlikte, Hamîde b. Şeâa'nın *İmam İbn Akile İhtiyârâtühû ve Tercihatühû fî Ulûmî'l-Kır'ân min Hilâli Kitâbihi ez-Ziyâde ve'l-İhsân*¹⁰ Yüksek Lisans Tezi de İbn Akile'nin hayatı ve ilmi kişiliğinin yanı sıra Mekki ve Medeni sûreler, Kur'ân'ın inişi ve okunuşu gibi bilgileri esas alan bir çalışmadır.

Hakîme Kahlavî-Meryem Kurun'un *İmam İbn Akile İhtiyârâtühû ve min-Hilâli Kitâbihi ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmî'l-Kur'ân*¹¹ adlı yaptıkları Yüksek Lisans Tezi öncelikle İbn Akile'nin yaşadığı dönemi, ilmi kişiliğini ve *ez-Ziyâde* kitabının kısaca tanıtımını yapmışlardır. Daha sonra bu kitap içindeki 17'den 36'ya kadar ki Kur'ân'ın inişi, sebebi nuzülü, isimleri, irabı ve yedi harf meselesi vb. konuları üzerinde kısaca görüşlerini değerlendirmişlerdir. İtimâd İsmail'in "*Ziyâdâtü İbn Akile el-Mekki fî Kitâbihi ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmî'l-Kır'ân alâ's-Suyûtî fî Kitâbihi el-İtkân fî Ulûmî'l-Kur'ân fî Mavzûati Tedvîni'l-Kur'âni'l-Kerîm*"¹² adında bir makalesi de mevcuttur.

İbn Akile'nin "Ulûmü'l-Kur'ân" sahasına dair yazdığı *ez-Ziyâde ve'l-İhsân* adlı eseriyle alakalı olarak incelediğimiz bu bilgiler, eser hakkında tez, makale ve kitap yazan araştırmacılara işaret etmektir. Küçük de olsa literatütür değerlendirmesi vermek çalışmamızın daha önceki yapılan çalışmalardan özgün yönünü daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Bu itibarla, zikrettiğimiz çalışmaların bazısı tahkik ve *ez-Ziyâde*'nin bölümlerinin kısaca

¹⁰ Hamîde b. Şeâa, *İmam İbn Akile İhtiyârâtühû ve Tercihatühû fî Ulûmî'l-Kır'ân min-Hilâli Kitâbihi ez-Ziyâde ve'l-İhsân* (Cezair: 2015), 42-43.

¹¹ Hakîme Kahlavî-Meryem Kur, *İmam İbn Akile İhtiyârâtühû ve min-Hilâli Kitâbihi ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmî'l-Kur'ân* (Mekke: 2019), 8.

¹² İtimâd İsmail, "Ziyâdâtü İbn Akile el-Mekki fî Kitâbihi ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmî'l-Kır'ân alâ's-Suyûtî fî Kitâbihi el-İtkân fî Ulûmî'l-Kur'ân fî Mavzûati Tedvîni'l-Kur'âni'l-Kerîm", *Mecelle Dirâse İslâmiyye* 4/3 (2018), 104-121.

incelenmesine yönelik iken bazısında *ez-Ziyade* ve *el-İtkân* arasındaki bağ değerlendirilmiştir.

Ayrı ve müstakil olarak ele aldığı bölümlerin birçoğunun giriş kısmında İbn Akîle şu ifadelere yer vermektedir: (i) “Süyûtî bu konuyu zikretmedi.” (ii) “Süyûtî bu konuya ayrı bir bölüm olarak yer vermedi.” (iii) “Süyûtî müstakil bir bölüm konusu olarak bunu işlemedi.” (iv) “Bu konu ayrı ve özel bir bölüm olarak ele alınmayı hak etmektedir”. Çalışmamızın temel amaçlarından birisi İbn Akîle'nin bu ifadelerindeki yanlışları ve sebeplerini ortaya çıkarmaktır. Araştırmalarımıza göre *ez-Ziyâde*'de *el-İtkân*'ın üzerine İbn Akîle'nin ilave ettiği konulara dair mukayeselerindeki yanlışlarından, bu çalışmada işlediğimiz gibi bahseden bir kaynak tespit edilememiştir. Bu çalışmada İbn Akîle'nin *el-İtkân*'da yer alan ancak ayrı olarak işlenen konular üzerindeki yanlışları ve sebepleri karşılaştırmalı bir yöntemle incelenmiştir. Süyûtî'nin bu konuları ele aldığını göstermek için geçen rivayet, nakiller ve görüşler kısaca belirtilmiştir. Yine bu çalışmada İbn Akîle'nin *ez-Ziyâde*'de *el-İtkân* üzerine eklemeye bulunduğu ve ayrıca işleyerek yer verdiği bölümlere ilişkin değerlendirmelerinde bir yanlışının olup olmadığı incelenmiştir.

1. EL-İTKÂN'DA OLUP AYRI OLARAK İŞLEDİĞİ KONULAR ÜZERİNDEKİ YANILGILARI

1.1. İlmü Vahyi'l-Kur'ân ve Hakikatü'l-Vahyi

Kur'ân'ın indiriliş şekli ve bu indiriliş şeklini incelenmesi Kur'ân ilimlerinin ana meselelerinden birisidir. İslam âlimleri tarafından muhtevasının oldukça geniş bir şekilde değerlendirildiği bir husustur. Kur'ân'ın Beytü'l-İzzе'ye, dünya semasına, oradan Rasûlüllâh'a (sav) indirilmesindeki hikmetleri, Kur'ân-ı Kerim'in parça parça indirilmesi, ayetlerin belli sayılarla nüzülü gibi daha pek çok mesele bu bölüm altında araştırılmıştır. İbn Akîle de bu kapsamda *İlmü Vahyi'l-Kur'ân ve Hakikatü'l-Vahyi* başlığıyla Kur'ân'ın lafız veya mana açısından inmesinin nasıl gerçekleştiği meselesine dair rivayetleri ikinci bölümde incelemiştir.¹³ Vahyin yeryüzüne inişinin nasıl gerçekleştiğine dair düşünceler ve tartışmalar çerçevesinde temellendirip birinci bölümde¹⁴ olduğu gibi itikâdî bir mesele olarak “Kelânullâh” kavramını ele alan İbn Akîle, bağlı olduğu Eşârî mezhebinin¹⁵ görüşleri ekseninde konuyu sorgulamaktadır. Dolayısıyla her iki bölümde birbiriyle bağlantılı veya biri diğerinin

¹³ Cemâlüddin Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Said b. Akîle el-Mekki, *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Safâ Hakkı vd. (Birleşik Arap Emirliği: Merkezü'l-Buhûs ved-Dirâsât biş-Şârîka, 2006), 1/110.

¹⁴ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 1/102.

¹⁵ Kelânullâh ilgili Eşârî mezhebinin görüşleri hakkında bkz. Ebi'l-Hasan Ali b. İsmail b. İshak b. Sâlim b. İsmail b. Abdullâh b. Musa b. el-Eşârî el-Basrî, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, thk. Fevki Hasan Mahmud (Kâhire: Dâru'l-Ensâr, 1976), 63-87.

devamı niteliğinde olduğu halde müellif birinci ve ikinci bölümü bağımsız bir konu şeklinde işlemektedir.¹⁶

İbn Akile bölüme giriş kısmında, Suyûtî'nin bu bölümü zikretmediğini belirtmektedir.¹⁷ Ancak Suyûtî on altıncı bölümünde konuya dair bilgileri detaylıca inceleyerek açıkladığı, *fi Keyfiyyeti İnzâli ve'l-Vahyi*¹⁸ şeklinde isimlendirdiği ikinci meselede işlemektedir. İlgili bölümde Suyûtî, vahyin lafız veya manayla gerçekleşip gerçekleşmediğine dair görüşleri aktarmaktadır. Kur'an'ın indirilmesine dair ya da Rasûlüllâh, insan suretinden çıkıp melek suretine girip Cebrâil'den vahyi alması veyahut da melek, beşer suretine girerek Hz. Peygamber'e vahyi getirmesi şeklinde iki yolla mümkün olabileceği yaklaşımı kapsamında görüşleri aktarmıştır. Bu hususlar:

a. Vahiy, lafız veya manadan teşekkül etmektedir.

b. Cebrâil (a.s), yalnız manaları indirmiştir. Resûlüllâh bu manaları kavrayıp onları Arapça olarak ifade etmektedir.

c. Cebrâil'e (a.s)sadece mana verilmiştir.¹⁹

Kendisine verilen bu manaları Arapça bir şekilde ifade etmiş, Sema ehli de bu manaları Arap diliyle okumuş ve sonrasında ise Cebrâil (a.s) olduğu gibi indirmiştir.²⁰

Suyûtî, Tabarâni'nin Nevvâs b. Sem'an'dan merfû' olarak rivâyet ettiği görüşü bu konuda kendi düşüncesini desteklemek ve açıklamak için zikretmiştir.²¹

¹⁶ Birinci *İlmü Hakikati'l-Kur'an ma Hüve* başlığıyla isimlendirilen bölümde Kur'an'ın mahluk olup olmadığı ve Allah'ın (cc) sıfatlarına dair görüşler yer almaktadır. İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 1/102-109. farklı değerlendirmeler için bk. Ebû Hanîfe Numan b. Sabit b. Zütâ b. Mâh, *el-Fıkhü'l-Ekber* (İmarât: Mektebetü'l-Furkân, 1999), 20-22; Ebû Musâ el-Eş'ari, *el-İbâne*, 69-84; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturûdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu ve Muhammed Arpacı (Beirut: Dâru'l-Hâkr, ts), 58-61; Ebû Amir Takiyyüddîn Osman b. Selâhiddin Abdurrahmân b. Musa eş-Şehrezûri, *Fetâvâ*, thk. Muvaffik Abdullah Abdulkâdir (Beirut: Mektebetü'l-Ülüm ve'l-Hikem, 1988), 1/215; Kâdî'l-Kütâd Tâceddîn Ebi Nasır Abdu'l-Vehhâb b. Ali b. Abdü'l-Kâfi es-Subkî, *Cemu'l-Cevâmî fi Usûli'l-Fikh*, thk. Abd'ul-Munim Halil İbrahim (Beirut: Dâru Kutübî'l-İlmiyye, 2003), 125-126.

¹⁷ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 1/110.

¹⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/125-128.

¹⁹ İslâm düşünce tarihinde lafızların aidiyetine dair ortaya konulan bu üç yaklaşıma, bunların eleştirisine ve İbn Akile el-Mekki'nin benimsediği görüşe dair detaylı değerlendirmeler için bk. Zakir Demir, "Kur'an Lafızlarının Aidiyetine Dair Tefsir Geleneğindeki Tartışmalar ve Bunların Kritiği", *Kader* 20/1 (2022), 345-368; Zakir Demir, "İbn 'Akile el-Mekki'nin Kur'an Lafızlarının İlahiliğine Yaklaşımı", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (2022), 602-619.

²⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/126.

²¹ Tabarâni'nin Meâcim (Sağır, Evsat, Kebir) eserlerinde kayıtlı olmak üzere, Suyûtî'nin Taberâni'ye nisbet ettiği bu rivayete rastlayamadığımızı ifade etmek isteriz. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/126. Ebû Dâvûd telif ettiği *es-Sünen* adlı eserinde Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen benzer bir hadisi zikretmiştir. bkz. Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistâni el-Ezdi, *es-Sünen*, thk. Muhyuddin Abdulhamid (Beirut: Mektebetü'l-Asriyye, ts), 4 /275. Suyûtî'de telif ettiği diğer bir eseri olan *ed-Durrul Mensûr* adlı eserinde Ebû Dâvud lafızıyla, Said b Mansur, Abd b. Hamid, İbn Cerir, İbn el-Munzir, İbn Ebi Hâtim, el-'Azame'de Übey eş-Şeyh, İbn Merdeveyh ve İbn Mesut'tan başka bir vecih ile aktararak göstermiştir. bk. Suyûtî, *ed-Durrul Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Mesûr* (Beirut: Dar'ul-Fikr, ts), 6/699. Ayrıca bk. Cemâlüddin Ebil-Ferac Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-Mesir fi İlmî't-Tefsir*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdi (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2001), 6/402.

Konunun son kısmında Cüveynî'nin açıklamasını kendi kanaatiyle birlikte aktarmıştır²².

Bu izahlar Suyûtî'nin konuya yer verdiğini İbn Akîle'nin ise dikkat eksiliğinden kaynaklı olarak yanıltıldığını göstermektedir. Çünkü *ez-Ziyâde*'de aynı görüşler aktarılırken sonuna doğru Suyûtî'ye de atıf yapılmaktadır.²³ Buradaki değerlendirme farklılığının bir sebebi olarak da İbn Akîle'nin Suyûtî'ye göre konuyu daha geniş kapsamda ele alması olduğu da söylenebilir.²⁴

1.2. İlmü Evvelü Men Nezele bi'l-Kur'ân

Kur'ân'ın indirilmesi ilmi içinde değerlendirilen mevzulardan bir diğeri de inzâl edilmesinin kim vasıtası ile ilk defa gerçekleşmiş olduğu meselesidir. Konuyu İbn Akîle, on altıncı bölümde müstakil olarak *İlmü Evvelü Men Nezele bi'l-Kur'ân* başlığıyla işlemiştir.²⁵ Müellif, girişte Suyûtî'nin bu konuyu zikretmediğini belirtmektedir.²⁶ *el-İtkân* ile karşılaştırıldığında yanılgılı bir ifade olduğu anlaşılmaktadır. Bilakis Suyûtî on altıncı bölümde *fâide*²⁷ şeklinde açtığı ara başlıkta konuya bütünlük olarak yer vermiştir.

Suyûtî, konuya Dâvûd b. Ebû Hint tarikiyle gelen Şa'bî'nin²⁸ rivayetini aktararak giriş yapmıştır.²⁹ Sonra diğer görüşlere yer vererek devam etmiştir.³⁰

el-İtkân ile karşılaştırıldığında *ez-Ziyâde* de bu rivayeti ve diğer görüşleri *el-İtkân*'dan aynen nakletmesine rağmen bunların *el-İtkân* olmadığını ifade etmektedir.³¹ Bunun nedeni Suyûtî'nin bu konulara İbn Akîle gibi geniş bir yer vermemiş olmasıdır. Fakat böyle olsa bile nakillerin *el-İtkân*'dan alındığı ve İbn Akîle'nin bu durumu çok da dikkate almadan Suyûtî'nin meseleye yer vermediği şeklindeki keskin ifadesinin yanılgı ile söylemiş olduğunu belirtebiliriz.

1.3. İlmü İhdâi Sevâbi'l-Kur'ân li'l-Enbiyâ ve Ğayrihim

İlmü İhdâi Sevâbi'l-Kur'ân li'l-Enbiyâ ve Ğayrihim, Kur'ân okumanın fazileti, okumayı ihmal etmenin cezası, abdestsiz okunup okunmayacağı,

²² Suyûtî, *el-İtkân*, 1/127-128.

²³ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 1/115-116.

²⁴ Demîr, *Kur'ân Lafızları*, 602-619.

²⁵ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 1/183.

²⁶ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 1/184-188.

²⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/129-131.

²⁸ Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Horasânî el-Beyhâkî, *Delâilu'n-Nübüvve ve Marifeti Ashabiş-Şeria* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 2/132. Ayrıca bk. Ebi'l-Fidâ İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr Dav b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimeşki eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şeyrî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1988), 3/7.

²⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/129.

³⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/129-131.

³¹ Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/129-131; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 1/184-188.

Euzu besmele çekmek, sûrelerin öncesinde besmele çekmek, niyet etmek ve tertil üzere okumak gibi pek çok konudan teşekkül etmektedir. Bu başlık altında zikredilen, ölmüş bir kimse için okunan Kur'an'ın sevabının olup olmadığı meselesini İbn Akile, kırk üçüncü bölümde İlmü İhdâi Sevâbi'l-Kur'an li'l-Enbiyâ ve Ğayrihim "Kur'an tilavetinin adabı" başlığı altında işlemektedir.³² Müellif, Suyûtî'nin bu hususu zikretmediğini belirtmiştir.³³ Anlaşıldığı kadarıyla müellifin, bu yorumu yanılığta içermektedir.

Nitekim Suyûtî, otuz beşinci bölümde çok kısa olmak kaydıyla Kur'an okunmasının sevap olup olmadığı meselesine yer vermektedir. Suyûtî, *el-İtkân*'da yöntemi olduğu üzere her bölüm içinde ara başlıklar açmak suretiyle konuyu izah etmektedir ve *mesele* şeklinde açtığı ara başlıkta³⁴ kısaca bu meseleye değinmektedir. Suyûtî, Şafiî haricinde üç mezhep imamının görüşüne göre, ölmüş bir kimse için okunan Kur'an'ın sevabı, kişiye ulaşacağı açıklamasında bulunmuştur. Ardından Şafiî mezhebinin "*İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur.*"³⁵ ayetine göre bu görüşe muhalif olduklarını belirtmiştir.³⁶ Öyle görünüyor ki Suyûtî'nin bu açıklamaları, fıkıh ilminin esasları sadedinde Kur'an ilimleri ile ilişkilendirilmektedir. Bu itibarla Suyûtî meselenin fıkıh³⁷ ilmi içinde mi yoksa Ulûmü'l-Kur'an (Kur'an ilimleri) içinde mi detaylıca ele alınması gerektiği konusunda açık kapı bırakmış olduğu görülmektedir. *el-İtkân*'da konuya çok kısa yer verilmişse de İbn Akile'nin iddiasının aksine Suyûtî konuyu zikretmiştir.

1.4. İlmü Zâhir ve'l-Bâtın ve'l- Haddi ve'l-Muttali li Külli Âyeti' - mine'l-Kur'ân

Kur'an'ın birtakım açık ve gizli anlamlarının mutasavvıf ilim ehline kalbine hissi olarak doğduğu kabul edilen ayetlerin yorumlanması *İlmü Zâhir ve'l-Bâtın ve'l- Haddi ve'l-Muttali li Külli Âyeti'm-mine'l-Kur'ân* başlığıyla Kur'an ilimleri içinde değerlendirilmektedir. İbn Akile de otuz altıncı bölümde ayrı bir Kur'an ilmi olarak işlemektedir.³⁸ Müellif, Suyûtî'nin bu konuyu zikretmediğini belirtmektedir.³⁹ Bunun yanılığta içeren bir ifade olduğu gözükmektedir. Aslında Suyûtî, bu meseleyi yetmiş sekizinci bölüm içinde

³² İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 2/314-337.

³³ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 2/314.

³⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/314.

³⁵ Necm 53/39.

³⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/314.

³⁷ İslam âlimlerinin Kur'an'ın ölümler için okunup okunamayacağı meselesini fıkıh, teksir ve akaid ilimlerinde de yer verdikleri bir konudur. bk. İbn Salâh, 1/193-194; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferhu'l-Ensâr el-Hazrecî el-Kurtûbî, *et-Tezkira fi Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Ahire*, thk. Sadık Muhammed b. İbrâhim (Riyad: Mekrebe Dâru'l-Menhâc, 2005), 274.

³⁸ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 1/500-505.

³⁹ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 1/500.

fasl şeklinde açtığı ve *Tefsîrus-Sûfi* olarak adlandırdığı ara başlıkta tasavvufi veya işâri tefsire dair⁴⁰ detaylıca açıklamada bulunmaktadır.⁴¹

Suyûtî, kendisinden önce yaşamış olan ulemanın yaklaşımlarıyla konuya dair rivayetler hakkında bilgiler vermektedir. Mutasavvıf olup ve bu ilimde yetkinliği olan kimselerin belirttikleri Kur'an ile ilgili görüşler yer verilirken, İbn Salah *Fetâvâ* ve Neseî'nin *Akâid* adlı⁴² eserindeki görüşleri nakledilmektedir.

Suyûtî, Hasan Basrî'nin "Rasûlüllâh: Kur'an'ın açık veya gizli anlamları vardır. Ayetteki her harfin de bir son anlamı, her son anlamının da bir ilk anlamı vardır."⁴³ şeklindeki rivayeti gibi nakillere yer vermektedir.⁴⁴ Bunun yanı sıra Taberânî ve diğer muhaddislerin Abdullah ibn Abbâs'dan mevkufen şu şekilde söylediğini naklederler: "Kur'ân'da yer alan her harfin bir son anlamı, her son anlamın da ilk manası vardır." Benzeri rivayetlerde de Kur'an'ın açık ve gizli anlamlarının var olduğuna işaret edilmektedir.

Suyûtî, burada beş farklı şekilde ele aldığı meseleyi Ebû Ubeyd'in (ö. 224/830) ifadeleri ile diğer aktarılan hadisleri çözümleyerek tahkik etmektedir. İbn Akîle, bölümde kendisinden bir şey aktarmamış ancak aynı husus etrafında ifade edilen diğer nakilleri vermiştir. Ayrıca müellif, başta başlık olmak üzere konu hakkında serdedilen görüşlerin tümünü, yüz kırkinci bölüm olan *İlmü Marîfetü Şurûti'l-Müfessiri ve Adâbihi* Suyûtî'ye atıfta bulunarak aktarmış ve *el-İtkân*'da işlendiğini açık bir biçimde oraya çıkarmıştır.⁴⁵ Bu ise İbn Akîle'nin değerlendirdiğimiz bölümün giriş kısmında *Suyûtî bu konuyu zikretmedi söylemi* ile çeliştiği gibi bu hususu da gözden kaçırdığını göstermektedir.

1.5. İlmü Kurrâi'l-Meşhûrîn bi Kırâati'l-Kurân ve Esmâihim

İlmü Kurrâi'l-Meşhûrîn bi Kirâti'l-Kurân ve Esmâihim, Kur'an'ı öğretmekle meşhur olanların kimler olduğunu bilmek ve bu kişilerin kıraatleri-

⁴⁰ İşâri tefsire bk. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi II*, (Ankara: Fecr Yayınları, 1996), 7; Ali Turgut *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991), 389; Süleyman Ateş, *İşâri Tefsîr Okulu* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, ts), 27 vd.

⁴¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 4/194-198.

⁴² Suyûtî, *el-İtkân*, 4/195.

⁴³ Ebû Ubeyd *Fadâil* adlı kitabında Hassân-i Basrî'den iki sentde ile rivayet etmektedir. Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm b. Abdullâh el-Heravî el-Bağdâdî, *Fadâilü'l-Kurân*, thk. Mervân Atiyye, Muhsin Harâbe ve Vefâ Takiyyiddin (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1995), 98-98. Suyûtî, *el-İtkân*, 4/195-196. Ayrıca bk. Ebî Muhammed Hüseyin b. Mesud b. Muhammed el-Ferrâ eş-Şâfiî el-Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb Arnavut ve Muhammed Zâhir eş-Şâviş (Dımaşk-Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 1/263.

⁴⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 4/195-196.

⁴⁵ Suyûtî'nin "Müfessirde aranan şartlar ve uyması gereken esaslar" bölümünde ayrı olarak ele aldığı "mutasavvıfları tefsiri" ile ilgili açtığı ara başlıkta konu alınarak bire bir aktarılmaktadır. Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 4/163-168; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 7/453-459.

ne dair bilgileri öğrenmek açısından Kıraat ilminin konuları içinde sıkça üzerinde durulmuş ve Kur'an ilimlerinde de yer bulmuştur. İbn Akile, *İlmü Kurrâi'l-Meşhûrîn bi Kirâti'l-Kurân ve Esmâihim* konusunu elli üçüncü bölümde ayrı bir Kur'an ilimi olarak işlemektedir.⁴⁶ Müellif, Suyûtî'nin bu meseleyi *fi ilmi Cemi'l-Kurân ve Tertîbihi* bölümünde zikrettiğini belirterek başlamıştır.⁴⁷ Bunun hatalı bir ifade olduğu görülmektedir. Hâlbuki Suyûtî, bu meseleyi *Fî Ma'rifeti Huffâzihi ve Ruvâtihi* yirminci bölümde açtığı ara başlıkta ele almaktadır.⁴⁸

Suyûtî, Sahabe'den Kur'an'ı öğretmekle şöhret bulan kişileri aktarmakla konuya başlamaktadır. Bu itibarla sahabeden Kur'an'ı öğretme sorumluluğunu yüklenenlerden meşhur olanları Zehebî'nin, *Tabakâtü'l-Kurrâ* isimli eserinde; Hz. Osman, Hz. Ali, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, İbn Mes'ud ve Ebû Derdâ Ebû Mûsâ el-Eşârî şeklinde verdiği yedi kişinin ismini içeren nakline yer vermektedir. Sahabeden Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Abdullâh b. Sabit, Kıraatı Ubey b. Ka'b'dan alan topluluğun bir kısmıdır. Ayrıca İbn Abbâs Kıraatı Zeyd b. Sâbit'ten de okumuş, yine Tâbiunun büyük bir kısmı Kıraatı bu kişilerden almışlardır. Bu kişilerden on bir tanesi Medine'de, Mekke'de altı, Küfe'de on iki, Basra'da ise yedi kişi bulunduğu ve kimler olduğu belirtilmektedir. Şam'da ise Hz. Osman'ın yakın dostu Muğire b. Ebî Şiha b. el-Mahzûni ile Ebû Derdâ'nın yakın arkadaşı da sayılan Halife b. Sa'd bulunmaktadır.⁴⁹ Belli bir zaman sonra bazı kişiler, bu meseleye kendilerini vererek son derece büyük bir öneme sahip olan Kıraatleri titizlikle tespit etme hususunda, özverili bir şekilde çalışmışlardır. Kıraat'te uyulan, kendilerine uzun yollardan gelinen "İmam" olma derecesine yükselmiştir. Suyûtî, sırası ile Mekke, Medine ve Şam'da bulunan bu imamların isimlerini saymaktadır. Burada sayılan kişilerden yedi isim, Kıraat-ı Seba⁵⁰ İmamı olarak meşhur olan alimlerdir.⁵¹ Kıraatlerin birçok bölgeye yayıldığı, çeşitli tariklerin ortaya çıktığı ve şöhret bulan yedi tarikten her birinin de iki râvisinin meşhur olduğunu belirtmiştir.⁵²

Suyûtî bölüm içinde kıraate dair telif edilmiş eserler ile ilgili bazı isimler saymış ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/830) bu alanda ilk eser

⁴⁶ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 3/42-57

⁴⁷ Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/204; İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 3/42.

⁴⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/204.-206.

⁴⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/204-205.

⁵⁰ Değerlendirmede bulunmak için bk. Ebû Bekr Ahmed b. Musâ b. Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî, *Kitâbü's-Seba fi'l-Kirâât*, thk. Şevki Zayf (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1980), 44-123; Ebu Amir Osman b. Said b. Osman b. Ömer ed-Dânî, *et-Teyzir fi'l-Kirââti's-Seba*, thk. O. Pretzl (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1980), 4-18; Ebu Cafer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef b. Bâziş el-Ensârî el-Ğirnârî, *el-İknâ fi'l-Kirââti's-Seba* (Mısır: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, ts), 11 vd.

⁵¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/205.

⁵² Suyûtî, *el-İtkân*, 1/206.

veren kişi olduğunu vurgulanmıştır. Yanı sıra literatür bilgisi sadedinde Ebû Abdullâh ez-Zehebî ve Ebu'l-Hayr el-Cezerî'nin kurrâ'ya dair Tabakât" gibi eserleri telif ettikleri bilgisini de vermektedir.⁵³ *el-İtkân*'da konuyla ilgili kısa bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Suyûtî'nin yer verdiği bilgiler aslında İbn Akile'nin, elli üçüncü bölümde *el-İtkân*'dan aldığı Kıraat-ı Sebâa olarak meşhur olan imamlar şeklinde izah edilen kısmıdır.⁵⁴ Konuya dair *el-İtkân*'da zikredilen diğer açıklamalar, *ez-Ziyâde*'de elli dördüncü⁵⁵ ve elli beşinci⁵⁶ bölümlerde işlenmektedir.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi *el-İtkân*'da yirminci bölümde zikredilmiştir. Bu bağlamda İbn Akile'nin söyleminin hatalı bir değerlendirme olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷

1.6. İlmü Tahsînü's-Savt bi'l-Kırâati ve Teğannî bi'l-Kur'ân

Kıraat ilmi, Kur'ân'ın ses güzelliğiyle okunması açısından Kur'ân ilimlerinde yer almaktadır. İbn Akile, bu konuyu *İlmü Tahsînü's-Savt bi'l-Kırâati ve Teğannî bi'l-Kur'ân* başlığı altında yetmişinci bölümde ayrı bir Kur'ân ilmi olarak işlemiştir.⁵⁸ Müellif, Suyûtî'nin bu hususu zikretmediğini belirterek başlamıştır.⁵⁹ Bu yanlış bir ifadededir. Çünkü Suyûtî bu konuya, *Fî Adâbi Tilâvetihi ve Tâlîhi* başlığıyla otuz beşinci bölüm içinde *Mesele*⁶⁰ şeklinde açtığı ara başlıkta ayrı bir konu olarak kısaca yer vermiştir.

Suyûtî, Kur'ân okunuşunda ses renginin güzel olmasının önemi, Kıraatte lahn yapma hususlarına dair ihtilaf edilen görüşleri ve hadisleri kısaca zikretmiştir. İbn Hibba'ın konuya örnek olarak aktardığı ve yine Dârimî'nin farklı lafızla rivayet ettiği "Kur'ân'ı seslerinize güzelleştirin. Çünkü güzel ses, Kur'ân'ın güzelliğini artırır."⁶¹ Hadisini zikretmiştir.

Kıraatte lahn⁶² yapma meselesinde farklı görüşler olduğunu belirtmiş, İmam Şafî'nin Kıraatte lahn yapılmasında herhangi sakıncalı bir durum

⁵³ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/206.

⁵⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/204-205; İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 3/32-50.

⁵⁵ Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/206; İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 3/60.

⁵⁶ Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/205-206.

⁵⁷ Kıraat ilmine dair bilgi için bk. Abdulhamit Birişik, *Kıraat İlimi ve Tarihi* (İstanbul: Emin Yayınları, 2018), 17 vd.

⁵⁸ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 3/304-324.

⁵⁹ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 3/304.

⁶⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/302-303.

⁶¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni, 1991), 4/2194; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/302.

⁶² bkz. Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihah Tâcü'l-Luğa ve's-Sihahu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Avdulğafur Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmü'l-Melâyin, 1987), 6/2193-2194; Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: Daru's-Sadr, 1993), 4/241-232; Muhibbu'd-Din Ebi'l- Feyz Muhammed Murtaza el-Hüseynî el-Vâsitî ez-Zebîdî, *Tacu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Dâru'l-Hidâye, ts), 36/105-106; Abdurrahman Çetin, "Lahn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 23/56-57.

olmadığı, Rebiu'l- Cizinin rivayetine göre ise bu durumun mekruh olduğu şeklindeki görüşlere⁶³ yer vermiştir. Konuya ilişkin İmam Râfi'nin telif ettiği *Zevâidü'r-Ravzâ* isimli eserindeki yaklaşımını, Beyhakî'nin *Şuabü'l-İmân* adlı eserinde rivayet ettiği hadisi⁶⁴ ve Nevevî'nin⁶⁵ naklini zikretmiştir.

Suyûtî, her bir yaklaşımı destekleyecek rivayetlere yer vermek suretiyle açıklama yaparken bazen de katılıp katılmadığı görüşlerde itirazını veya kanaatini de dile getirmektedir. Bununla birlikte İbn Akile'nin konuya dair görüşleri *el-İtkân*'dan işlendiğini, Suyûtî'nin İbn Akile benzeri bir yöntem takip etmeyerek geniş bir şekilde ele almadığı ve çok kısa bir izahla yetinmiş olduğu anlaşılmaktadır. Fakat kısaca değinmiş olsa dahi *el-İtkân*'da Kıraatte ses güzelliğinin önemi konusuna yer verilmiştir. Ayrıca İbn Akile, *ez-Ziyâde*'de kırk ikinci bölümde⁶⁶ *el-İtkân*'daki bilgiler eşliğinde ve Suyûtî'ye de atıfta bulunarak konuyu işlemiştir. İbn Akile'nin zikrettiğimiz bu hususları çok da dikkate almadan Suyûtî'nin bu meseleye yer vermediği şeklinde belirtmesi yanılığdan başka bir şey olmadığını göstermektedir.

1.7. İlmü Hükmi Ha Kinâye

Kıraat ilminin önemli bölümlerinden biri olarak yer bulan ve Kıraat imamaları tarafından yoğun mesai harcanmış bir konu da Kur'ân'ın tecvid ile okunmasıdır. Tecvide dair bilgileri öğrenme ve iyice anlama Kur'ân'ın okunuşunda kişiye doğru bir alt yapıya kavuşturur. Bu sebeple özellikle Kıraat ilminin dışında kısmen Kur'ân ilimlerinde de yer almaktadır. İbn Akile tecvid ilmi içinde incelenen bir meseleyi, *İlmü Hükmi Ha Kinâye* başlığıyla isimlendirdiği seksen altıncı bölüm de müstakil bir bölüm olarak işlemektedir.⁶⁷ Müellif, Suyûtî'nin bu meseleye ayrı bir bölüm olarak yer vermediğini belirtmektedir.⁶⁸ Ancak Suyûtî bu meseleden bahsetmiş değildir. Muhtemelen İbn Akile'nin Suyûtî'nin bu konuya yer vermediğini söylemesi, konuyu ayrı olarak ifade etmediğini açıklamak amacını taşımaktadır.⁶⁹

⁶³ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/302.

⁶⁴ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, thk. Abdullalif Abdulhamid Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 4/208; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/303.

⁶⁵ Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Muhezzeb: Mea tekemmele es-Subkî ve el-Mutî'i* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts) 2, /176; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/303.

⁶⁶ Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/302-303; İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 2/273-276.

⁶⁷ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 4/100

⁶⁸ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 4/101.

⁶⁹ İbn Akile'nin konu hakkında belirttiği açıklamalar için bk. Ebu Cafer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Hâlef b. Bâziş el-Ensârî el-Çırnârî, *el-İknâ fi'l-Kırââtî's-Sebâ* (Mısır: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, ts), 11 vd.; Ebi'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. el-Cezerî, *en-Neşru fi'l-Kırââtî'l-Aşar*, thk. Ali Muhammed Sebbâğ (Mısır: en-Neşru el-Matb'atü'l-Kübrâ, ts), 2/90-104; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilğani ed-Dımyâti el-Bennâ, *İthafü'l-Fudalâi'l-Beşar bi'l-Kırââtî'l-Erbeâte Aşar*, thk. Enes Mihra (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006) 49-52; İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 4/100-114.

1.8. İlmü Ahkâm Raât fi't-Tefhîm ve't-Tarkîk

İbn Akîle, *İlmü Ahkâm Raât fi't-Tefhîm ve't-Tarkîk* başlığıyla seksen yedinci bölümde işlemektedir.⁷⁰ İbn Akîle, Suyûtî'nin bu meseleye ayrı bir bölüm olarak yer vermediğini belirtmektedir.⁷¹ Müellifin konu üzerinde yaptığı karşılaştırmalı değerlendirmesinde yanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte aynı zamanda onun bu karşılaştırmalı ifadesi Suyûtî'nin *el-İtkân*'da *mesele* veya *fasl* veyahut da *tenbih* gibi ara başlıklar altında bahsetmiş olduğuna işaret etmektedir. Halbuki *el-İtkân*'da *tecvîdü'l-Kur'ân* ara başlığında, Kur'ân'ı güzel okuyan kişinin dilinin gelişmesi ve ağzından çıkan lafızların tekrar edilmesine dair İbnü'l-Cezerî'nin kaideler şeklinde gösterdiği açıklaması⁷² dışında ayrı bir konu olarak zikretmiş değildir⁷³. İbn Akîle'nin söylemi yanılığın daha çok bir önceki meseleden farklı olarak hatalı bir değerlendirme de bulunmuş olduğunu göstermektedir⁷⁴.

1.9. İlmü Âyâtî'l-Ahkâm

Kur'ân'ın anlaşılması sürecinde Tefsir ilminin sistemli bir yapıya kavuşup tedvin edilmesinden itibaren günümüze kadar yazılmış olan eserlerde, ahkâm ayetlerinin tefsirlerine de yer verilmiştir. Bu anlamda ibâdat, muâmelât ve ukubâta dair hükümlere İslam hukuku âlimleri ilgili ayetlerden ortaya çıkardıkları farklı sonuçları dile getirmiştir. Ayetlerinin tefsiri yapılırken bir hükmün ortaya çıkartılması, bir ilmî disiplin olarak Kur'ân ilimlerinin en önemli meseleleri arasında sayılmaktadır. Bu çerçevede *İbn Akîle* Kur'ân-ı Kerim'de geçen ahkâm ayetlerine dair tefsirin yapılmasını ele alarak⁷⁵ *İlmü Âyâtî'l-Ahkâm* başlığıyla doksan beşinci bölümde yer vermektedir.⁷⁶ Müellif, konuşmasına giriş yaparken Suyûtî'nin bu konuya yer vermediğini söylemektedir.⁷⁷ Ancak bu değerlendirmenin ciddi anlamda bir yanılığın içerdiği anlaşılmaktadır. Çünkü Suyûtî'nin *Fî'l Ulûmi'l-Müstenbita mine'l-Kur'âni* adıyla atmış beşinci bölüm içinde *fâsıla* ara başlığı altında ahkâm ayetlerinden kısaca bahsetmiştir.

Suyûtî, her sûrenin ahkâm ayetlerini ayırt etmeden toplu bir şekilde

⁷⁰ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/115-120.

⁷¹ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/115.

⁷² Suyûtî'nin İbnü'l-Cezerî'den nakli için bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/280.

⁷³ Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/281-282; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/115-119.

⁷⁴ *ez-Ziyâde* de yer alan açıklamalara dair bilgi almak için bk. ed-Dâni, *et-Teysîr*, 54; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/90-104; Bennâ, *İthafü'l-Fudalâi'l-Beşar*, 124-131; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/116-142.

⁷⁵ Yunus Vehbi Yavuz, "Ahkâmü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988, 1/553; Bedreddin Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/551.

⁷⁶ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/323.

⁷⁷ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/324.

aktarmaktadır.⁷⁸ Konuyu kısaca açıklasa da dikkatli ve titiz bir şekilde incelemeye anlama gelmemektedir. Nitekim ayrı olarak ele aldığı bu konunun giriş kısmında ahkâm ayetleri meselesine dair İslam âlimlerinin açıklık getirdiği hususlara da değinmektedir.⁷⁹ Suyûtî *el-İtkân*'da Gazâlî (ö.505/1111) tarafından Kur'ân'da beş yüz ahkâm ayeti tespit edildiğini söylemektedir. Ulemadan bazıları ise bu rakamın yüz elliye kadar ulaşabileceği şeklinde kanaat belirtmişlerdir. Konu üzerine ulemanın görüşleri çerçevesinde Kur'ân'da bu ayetlerin sayısının açık bir biçimde geçmesi sebebiyle sayılarına dair bilgi verilmektedir.⁸⁰ İzzeddin b. Abdusselâm'ın (ö.660/1262) *el-İmâm fi Beyâni edilleti'l-Ahkâm* adlı eserinde, ayetlerin büyük bir kısmının güzel ahlak ve adap içeren hükümler taşıdığı ve bir kısmında da bu hükümlerin açıkça belirtilmiş olduğu örneklerine ve ahkâm ayetlerinin bilinmesindeki usûl kaidelerine⁸¹ dair yer verildiği bilgileri aktarılmaktadır.⁸²

İbn Akîle, bölüm içinde söze başladığında İslam âlimlerinin bu konuda pek çok eser telif ettiği, kendisinin de bu teliflerden birkaçını gördüğü şeklinde kısa mahiyetteki açıklaması dışında hiçbir suretle Suyûtî'nin aktardığı gibi bu izahlara yer vermemektedir.⁸³ Anlaşılan o ki İbn Akîle, Suyûtî'nin konu hakkında açıklamalarda bulunduğu bu hususlara dikkatli bir şekilde bakmadan değerlendirme yapmıştır. Müellifin, Suyûtî konuyu bahsetmedi ifadesi hatalı bir değerlendirme olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 4/35.

⁷⁹ Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 4/35. İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/324.

⁸⁰ Ebû Hamd Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdusselâm eş-Şâfi (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 342; Suyûtî, *el-İtkân*, 4/35.

⁸¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 4/36.

⁸² Nakil için bk. Ebû Muhammed İzzeddin b. Avdulaziz b. Abdusselâm b. Ebî'l-Kâsım b. Hasen ed-Dimeşki es-Sülemî, *el-İmâm fi Beyâni edilleti'l-Ahkâm*, thk. Muhtâr Rıdvân b. Ğarbiyye (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987), 79 vd.; Suyûtî, *el-İtkân*, 3/35-36.

⁸³ bkz. İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 4/324. Bu konuya dair ayetler hakkında ve aralarında Suyûtî'nin de yer vermiş olduğu eserlere dair detaylıca bilgi almak için bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Haneffî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Abdusselâm Muhammed Ali Şâhin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/32-33; Ebû Abdullâh Muhammed b. İdris b. Abbâs b. Osmân b. Şâfi b. Abdulmuttalib Abdumenaf el-Mutallibî el-Kurşî el-Mekkî eş-Şâfi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Abdulğani Abdülhâlik (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1980), 6-7; Ebu'l-Hasen Şemsülsislâm İmâdüddin Ali b. Muhammed b. Ali et-Taberî eş-Şâfi Kiyâ el-Herrâsi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Musa Muhammed Ali ve İzzet Abdi Atiyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts) 1/250-260; Ebû Bekir b. el-Arâbî el-Kâdi Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Meâfûri el-İşbîli el-Mâlikî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 4/469; Muhammed b. Ali b. Abdullâh b. İbrâhim b. Hatib İbn Nurettin el-Yemenî eş-Şâfi, *Teysîru'l-Beyân li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdulmuîn el-Hurş (Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 2012), 1/5 vd; Suyûtî, *el-İtkân fi İstinbâti't-Tenzil*, thk. Seyfüddin Abdulkâdir el-Kâtib (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 21.

2. İBN AKİLE'NİN YÖNTEM BAKIMINDAN YANILGILARI VE SEBEPLERİ

2.1. İlmü Nüzûlî'l-Kur'ân min Levh-i Mahfûz İlâ's-Semâi'd-Dünya

Kur'ân'ın kısımlar halinde indiriliş şekliyle alakalı bilgiler *ez-Ziyâde*'de yedinci bölümde işlenmektedir.⁸⁴ İbn Akîle, Suyûtî'nin bu konuyu bazı bölümlerini ele aldığını, ayrı bir şekilde işlemediğinin altını çizmektedir.⁸⁵ Esasen *el-İtkân*'da Kur'ân'ın levh-i mahfûzdan dünya semasına inmesindeki keyfiyetine dair alt konular eklenerek *fi Keyfiyyeti İnzâlihi* başlığıyla işlenmektedir. *el-İtkân*'da üç çeşit olarak gösterilen mesele *ez-Ziyâde*'de dört çeşit olarak zikredilmektedir. Suyûtî'nin "Kur'ân'ın Levh-i Mahfuzdan Dünya semasına inmesi" kısmı hariç, kısa ara başlıklar da dâhil olmak üzere tüm bölüm *el-İtkân*'dan aktarılmaktadır.⁸⁶ Bu anlamda Kur'ân'ın indirilmesiyle doğrudan alakası olması sebebiyle Suyûtî konuyu *fi Keyfiyyeti İnzâlihi* başlığıyla isimlendirip diğer kısımları da yine ayrı ara başlıklar açarak işlemektedir. Dolayısıyla başlıklardaki isimlerin farklı olmasından kaynaklı, İbn Akîle'nin yöntemi açısından bir yanılğı veya ihtilafa sebep olan bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. İlmü İrabi Süveri'l-Kur'ân

İbn Akîle, Kur'ândaki sûrelerin irâbına dair izahları otuz ikinci bölümde işlemektedir. Müellif, Suyûtî'nin bu meseleyi on yedinci bölümde incelediğine işaret ederek ayrı bir konu olarak değerlendirmeye almadığını vurgulamaktadır. Suyûtî bu bahsi bağımsız bir bölüm olarak işlememiş olsa bile on yedinci bölüm içinde yer alan *fâide*⁸⁷ şeklinde açılan benzer ara başlık içinde ayrı bir konu ve Ebû Hâyyân el-Endelûsî (ö. 745/1244)⁸⁸ kaynaklı olarak değerlendirildiği görülmektedir. İbn Akîle, yöntem açısından *el-İtkân*'da bir bölümün ara başlıklarını ve bölüm içindeki bilgileri alıp ayrı bir Kur'ân ilmi şeklinde işlemektedir.

2.3. İlmü Nâssihi ve Müşkili

İbn Akîle, Tefsîr ile ilgili bilgilerin işlendiği bir diğer meseleyi yüzüncü bölümde *İlmü Nâssihi ve Müşkili* başlığıyla işlemektedir.⁸⁹ Suyûtî'nin Nas kavramı üzerine bir şey zikretmediği, sadece müşkil ile ilgili *el-Müşkilihi* ve

⁸⁴ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 1/151.

⁸⁵ İbn Akîle, *a.g.e.*, 1/152.

⁸⁶ Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/116-125; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 1/151-158.

⁸⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/126.

⁸⁸ Esîruddîn Nuhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelûsî, *İrtişâfü'd-Darab min Lisâni'l-Arab*, thk. Receb Osman Muhammed (Kâhire: Mektebetü'l-Hancı, 1418/1998), 2/885-887; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/126; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 1/396.

⁸⁹ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 5/132.

Müvehhimü'l-Ihtilâf ve't-Tanakûs kırk sekizinci bölümde işlediği şekilde bir yorum dile getirmektedir.⁹⁰ Ancak müellifin bu iddiasında yanlışlığı görülmektedir. Çünkü Suyûtî “nâs” kavramıyla ilgili bu meseleyi *fi Mantukihî ve Mefhûmihi* ismiyle ellinci bölümde işlemektedir⁹¹. Suyûtî öncelikle nas kısmının daha net bir biçimde zihinlerde anlaşılabilmesi için “*Mantuk; Konuşma esnasında cümleden anlaşılman manadır. Şayet cümle bir tek anlam ifade ederse, nâs olur.*” Tarifini vermektedir. Bakara sûresi yüz doksan altıncı âyetini⁹² de bu izahına örnek olarak zikretmektedir. Bir kısım mütekellimlerin Kur’ân ve sünnette bu tür nâssın pek az olduğu şeklindeki görüşe yer vermektedir. İmamü'l-Harameyn ve ona bağlı olanların bu hususu reddettikleri ve “*Nâs'dan istenilen başka bir tevîl yönü bulunmaksızın, cümlelerin yalnız başına kesin bir mana ifade etmesidir. Her ne kadar sözlüklere bakmakla cümlede geçmekte olan kelimenin anlamını bulmak güç bir durum olsa bile, siyak ve sibaktan yola çıkarak, oldukça fazla örnek bulmak mümkündür.*” izahıyla nas hakkında belirtilen benzer görüşlere bölüm içinde yer vermektedir.⁹³ İbn Akile'nin Suyûtî'nin bu açıklamaları hakkında dikkatli bir tetkikte bulunmadığı ve yine başlıklardaki farklılık sebebiyle yönteminden kaynaklı bir yanlışlığı yahut anlaşmazlığı ortaya çıktığı görülmektedir.

2.4. İlmü Sarihihi ve Kinâyetihî

İbn Akile'nin, yüz onuncu bölümde⁹⁴ de benzer bir yanlışlığı söz konusudur. *el-İtkân*'da *Kinâyetihî ve Ta'rizihî* adıyla elli dördüncü bölümde İlmü Sarihihi ve Kinâyetihî işlenmektedir.⁹⁵ Aslında *ez-Ziyâde*'de verilen başlığın ilk kısmına “Sarihihi” tarifi⁹⁶ dışında bir şey ilave edilmemiştir. Bölümün sonuna kadar *el-İtkân*'daki nakiller ve başlığın “Ta'riz” kısmını kapsayan bilgiler de dahil olmak üzere tamamı hiçbir değişiklik yapılmaksızın olduğu gibi aktarılmaktadır. Bu açıdan *el-İtkân*'da yer alan “Ta'riz” kısmını karşılayabilecek bir içerik veya açıklamanın *ez-Ziyâde*'de yoksun olması sebebiyle Suyûtî'den yapmış olduğu nakillerin tamamı bu bölüme verilen başlıkla uyumlu halde

⁹⁰ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 5/132.

⁹¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 3/79.

⁹² “*Kim zorunda olursa saldırmaksızın ve haddi aşmada...*” (el-Bakara 2/173).

⁹³ Suyûtî, *el-İtkân*, 3/79-80.

⁹⁴ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 5/458-464.

⁹⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 3/143-147.

⁹⁶ İbn Akile, *ez-Ziyâde*, 5/458. Ayrıca bk. Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts, 1/187; İmâm Ebî Muhammed Ömer b. Muhammed el-Habbâzî, *el-Müğni fi Usûli'l-Fıkh*, thk. Muhammed Muzhir Bekâ (Mekke: el-Merkezü'l-İlmî Camia Ümmü'l-Kurâ, 1983), 125-126; Abdü'l-Azîz b. Ahmet b. Muhammed Alauddin el-Buhârî el-Hanefî, *Keşfü'l-Esrâr Şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts), 1/65; Sa'ded-din et-Teftâzânî, *Şerhu't-Telvih ala't-Tavdih* (Mısır: Mektebe Sabih, ts), 1/135; Muhammed Emin b. Mahmûd el-Buhârî Emîr Pâdişâh el-Hanefî, *Teyyiru'tt-Tahrîr*, (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1932), 2/62.

durmamaktadır.⁹⁷ Dolayısıyla İbn Akîle yönteminden kaynaklanan bir yanlışlığı olmasının yanı sıra Suyûtî'nin "Ta'rîz" hakkında verdiği bilgilere dikkat etmemekte ve herhangi bir işaretle de bulunmamaktadır.

2.5. İlmü Târihi'l-Enbiyâi'l-Mezkûrîne fi'l-Kur'ân

Tefsirde müracaat edilen konulardan birisi de Peygamberler tarihidir. Kur'an'ı Kerim'de ismi zikredilen peygamberlerin tarihsel süreçleri, yaşanılan bazı hadiseler hakkında yer alan haberler, önce ve sonra gelenlerin kimler olduğuyla alakalı bilgiler Kur'an ilimlerinin de önemli konularıdır. İbn Akîle, *İlmü Târihi'l-Enbiyâi'l-Mezkûrîne fi'l-Kur'ân ve Beyânî'l-Mütekadimi min hümm ve'l-Müteehhir* başlığıyla yüz otuz ikinci bölümde ayrı bir konu olarak ele almaktadır.⁹⁸ Müellif bahsi geçen bu bölüme, Suyûtî'nin bu konuyu zikretmediği değerlendirilmesiyse başlamaktadır.⁹⁹ Halbuki Suyûtî, *fi mâ Vekaa fi'l-Kur'âni mine'l-Esma ve'l-Künâ ve'l-Elkâb* şeklinde adını verdiği atmış dokuzuncu bölümde *Esmâü'l-Enbiyâ ve'l-Mürselîn fi'l-Kur'ân* giriş başlığıyla bu konuyu işlemektedir.¹⁰⁰ Aslında İbn Akîle de Suyûtî'nin bahsettiği konudan hareketle, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberleri *el-İtkân*'dan alarak müstakil bir bölüm halinde *İlmü men Zükire mine'l-Enbiyâi fi'l-Kur'âni'l-Azîmi Sarihan ve bi'l-İşârati* başlığı altında yüz otuz birinci bölümde incelemiştir¹⁰¹. *el-İtkân*'da tek bir bölüm içinde işlenmekte olan konuları İbn Akîle, iki farklı bölüm şeklinde işlemektedir. Bu çerçevede, *zikretmedi* ifadesinin İbn Akîle'nin yönteminden kaynaklı bir yanlışlığı veya dikkatsizliğinin ortaya çıkardığı bir yorum olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Suyûtî'nin *el-İtkân*'ı ve İbn Akîle el-Mekkî'nin *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*'ı tefsir sahasına ait yazılmış önemli iki eserdir. Günümüze kadar ulaşmayı başaran her iki eser, Kur'an'ı anlamaya yönelik çalışma yapan araştırmacıların başucu kaynakları arasında yer almaktadır.

Suyûtî'nin kaleme aldığı *el-İtkân*'ı eserinin sistemli olmasına zemin hazırlayan Zerkeşî'nin *el-Burhân*'ı olmuştur. Buna göre Kur'an'ın inzâli, tedvîni, kıraati ve tefsirine dair bilgileri Suyûtî kendisine özgü yöntemiyle ayrı başlıklar altında toplamıştır. *el-Burhân*'da kırk yedi olan bölüm sayısı, *el-İtkân*'da genişleyerek seksen bölüm başlığına ulaşmıştır. Bu sınıflama Kur'an ilimlerine önemli bir katkı sağlamaktadır.

⁹⁷ Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 3/143-148; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 5/458-464.

⁹⁸ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 7/117.

⁹⁹ İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 7/118.

¹⁰⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 4/57.

¹⁰¹ Krş. Suyûtî, *el-İtkân*, 4/57; İbn Akîle, *ez-Ziyâde*, 7/18.

ez-Ziyâde ve'l-İhsân adlı kitap ise İbn Akile tarafından Suyûtî'nin *el-İtkân*'ı üzerine yazdığı bir eserdir. Söz konusu eser yöntem bakımından *el-İtkân*'ı esas almakla beraber, onda olmadığını iddia ettiği birtakım ilavelerde de bulunmuştur. Kur'ân ilimleri bölümlerini yeniden kurgulamış, *el-İtkân*'da yer alan bazı kısımları çıkarmış ve kendisinin tespit ettiği hatalı görülen yerleri ve değerlendirmeleri tekrar düzenlemiştir.

Suyûtî'yi takip eden İbn Akile içeriği daha da zenginleştirmiştir. Yeni bilgiler oluşturacak rivayet, görüş ve kaynak eklemeleriyle bağımsız bölümler ortaya koymuştur. Bunun neticesinde *el-İtkân*'da seksen olan bölüm sayısı *ez-Ziyâde vel-İhsân*'da yüz elli dörde ulaşmıştır. Bu yönü ile İbn Akile'nin kitabı Kur'ân ilimleri alanında yazılmış en hacimli eser olma unvanını kazanmıştır. İbn Akile bazı bölümlerin girişinde Suyûtî'nin bu bölümü işlemediği veya yeterince ayrıntılı incelmediğine yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur. İbn Akile bu ve benzeri ifadelerle eserini Süyûtî'nin *el-İtkân*'ı ile karşılaştırmaktadır.

Yaptığımız inceleme, İbn Akile'nin *ez-Ziyâde*'de ayrı olarak ele aldığı ve aslında *el-İtkân*'da işlenen bölümler için yaptığı değerlendirmelerinde yönteminden de kaynaklı yanlışlarının bulunduğunu ortaya koymuştur. *ez-Ziyâde*'de de *el-İtkân*'daki bölümlerde açılan bazı ara başlıkların müstakil bölümlere dönüşmesinin yanlışları ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu kapsamda içerik ya da başlıklardan kaynaklı uyumsuzlukları içeren bazı bölümlere kısaca temas edilmiştir. İbn Akile'nin aslında *el-İtkân*'da olup ayrı işlediği bölümlerde görülen yanlışları ve bunların sebepleri açıklanmıştır. Bunlar: *İlmü Vahyi'l-Kur'ân ve Hakikati'l-Vahy, Evvele Men Nezele bi'l-Kur'ân, İhdâi Sevâbi'l-Kur'ân lil-Enbiyâ ve Ğayrihim, Zâhir ve'l-Bâtın ve'l- Haddi ve'l-Mittali, Ahkâm Raât fi't-Tefhîm ve't-Tarkîk ve Âyâtî'l-Ahkâm* vb. şekilde Latin harfleriyle gösterilmektedir.

Yöntemi bakımından yanlışları kısmında yedi, otuz iki, yüz, yüz on ve yüz otuz ikinci bölümler yine aynı usûl esas alınmak suretiyle gösterilmektedir. Kanaatimizce genel olarak İbn Akile *el-İtkân*'nın üzerine eklemelerde bulunmuştur. Eklediği bölümlerin *el-İtkân*'da olmadığı yönündeki yorumlarının yanlışları içerdiği tespit edilmiştir. Bunun da temel sebebinin İbn Akile'nin *el-İtkân*'ın konularını değerlendirirken kullandığı yöntem olduğu saptanmıştır. Her iki kaynağı mukayese ederken bölümler içerik ve sınıflama açısından kısaca incelenmiştir. Bu inceleme Kur'ân ilimleri alanında yazılmış kaynakları inceleyen farklı araştırmacılara da yol gösterici olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abdü'l-Aziz, Ahmet b. Muhammed Alauddin el-Buhâri el-Hanefî. *Keşfü'l-Esrâr Şerhu Usûli'l-Pezdevî*. Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1. Basım, ts.
- Ateş, Süleyman. *İşârî Tefsîr Okulu Okulu*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1. Basım, ts.
- Beğavî, Ebî Muhammed Hüseyin b. Mesud b. Muhammed el-Ferrâ eş-Şâfiî. *Şerhu's-Sünne*. thk. Şuayb Arnavut ve Muhammed Zâhir eş-Şâviş. Dimaşk: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1983.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilganî ed-Dımyâtî. *İthafü'l-Fudalâi'l-Beşar bi'l-Kırâati'l-Erbe'ate Aşar*. thk. Enes Mihra. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2006.
- Beyhâkî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali b Musa el-Horasânî. *Delâilu'n-Nübüvve ve Marifeti Ashabi's-Şeria*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1985.
- Beyhâkî. *Şu'abu'l-İmân*. thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. İstanbul: Emin Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Birişik, Abdulhamit. "Ulûmu'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/133-134. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Tarihi II*. Ankara: Fecr Yayınları, 1996.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Hanefî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şâhîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sıhah Tâcü'l-Luğa ve's-Sıhahu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Avdulğafur Attâr. Beyrut: Dâru'l-ilmü'l-Melâyin, 4. Basım, 1987.
- Çetin, Abdurrahman. "Lahn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/56-57. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Çetiner, Bedreddin. "Ahkâmü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/551. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Demir, Zakir. "Kur'ân Lafızlarının Aidiyetine Dair Tefsir Geleneğindeki Tartışmalar ve Bunların Kritiği". *Kader* 20/1 (2022), 345-368.
- Demir, Zakir. "İbn 'Akile el-Mekkî'nin Kur'ân Lafızlarının İlâhiliğine Yaklaşımı". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2022), 602-619.
- Ebû Bekir b. el-Arâbî. el-Kâdî Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Meâfûrî el-İşbîlî el-Mâlikî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî. es-Sünen. thk. Muhyuddîn Abdulhamîd. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Hanîfe, Numan b. Sabit b. Zütâ b. Mâh. *el-Fıkhü'l-Ekber*. İmarât: Mektebetü'l-Furkân, 1999.
- Ebû Hayyân, Esîruddîn Nuhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf el-Endelûsî. *İrtişâfü'd-Darab min Lisâni'l-Arab*. thk. Receb Osman Muhammed. Kâhire: Mektebetü'l-Hancı, 1998.
- Ebû Musâ el-Eş'arî, Ebi'l-Hasan Ali b. İsmail b. İshak b. Sâlim b. İsmail b. Abdullah b. Musa b. Ebî Bürde, Basrî. *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*. thk. Fevkî Hasan Mahmud. Kâhire: Dâru'l-Ensâr, 1976.
- Ebû Şeybe, Muhammed b. Süveyim. *el-Medhal li Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 2003.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Selâm b. Abdullâh el-Heravî el-Bağdâdî. *Fedâilü'l-Kur'ân*. thk. Mervân b. Atiyye, Muhsin Harâbe ve Vefâ Takiyyiddîn. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1995.
- ed-Dânî, Ebu Amir Osman b. Saîd b. Osman b. Ömer. *et-Teyisîr fi'l-Kırâti's-Sebâ*. thk O. Pretzl, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1980.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 1. Basım, 1991.
- Emîr Pâdişâh, Muhammed Emîn b. Mahmûd el-Buhâri el-Hanefî. *Teyisîru'tt-Tahrîr*. Mustafa Mısır: el-Bâbî el-Halebî, 1. Basım, 1932.
- Gazzâlî, Ebû Hamd Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Mustasfâ*. thk. Muhammed Abdusselâm eş-Şâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Habbâzî, İmâm Ebî Muhammed Ömer b. Muhammed el-Habbâzî. *el-Müğni fi Usûli'l-Fıkh*. thk. Muhammed Muzhir Bekâ. Mekke: el-Merkezü'l-İlmî Camia Ümmü'l-Kurâ, 1. Basım, 1403/1983.
- Hakîme Kahlavî-Meryem Kur, *İmam İbn Akîle İhtiyârâtühû ve min-Hilâli Kitâbihi ez-Ziyâde ve'l-İhsan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mekke: 2019.
- Hamîde b. Şeâa, *İmam İbn Akîle İhtiyârâtühû ve Tercihatühû fi Ulûmi'l-Kur'ân min-Hilâli Kitâbihi ez-Ziyâde ve'l-İhsan*, Cezair: 2015.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut:Daru's-Sadr, 1993.
- İbn Akîle, Cemâluddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Said b. el-Mekkî. *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Safâ Hakkı. Birleşik Arap Emirliği: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsât biş-Şârîka, 2006.

- İbn Bâziş, Ebu Cafer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî el-Ğırnârî. *el-İknâ fi'l-Kırââtî's-Sebâ*. Mısır: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, ts.
- İbn Kesîr, Ebî'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr Dav b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımeşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Ali Şeyrî. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1. Basım, 1988.
- İbn Kesîr. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemseddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2013.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Musâ b. Abbâs et-Temîmî el-Bağdâdî. *Kitâbü's-Sebâ fi'l-Kırâât*. thk. Şevki Zayf. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1980.
- İbn Nurettîn, Muhammed b. Ali b. Abdullâh b. İbrâhim b. Hatib el-Yemenî eş-Şâfiî. *Teysîru'l-Beyân li Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdulmuîn el-Hurş. Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1. Basım, 1413/2012.
- İbn Salâh, Ebû Amir Takiyyüddîn Osman b. Selâhiddîn Abdurrahmân b. Musa eş-Şehrezûrî. *Fetâvâ*. thk. Muvaffik Abdullah Abdulkâdir. Beyrut: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Basım, 1988.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebîl-Ferac Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1. Basım, 2001.
- İbnü'l-Cezerî, Ebî'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali. *en-Neşru fi'l-Kırââtî'l-Aşar*. thk. Ali Muhammed Sebbâğ. Mısır: en-Neşru el-Matb'atü'l-Kübrâ, ts.
- İbnü'l-Cezerî. *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*. thk. Gotuheff Bergstraesser. Beyrut-Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- İtimâd İsmail, "Ziyâdâtü İbn Akîle el-Mekkî fi Kitâbihi ez-Ziyâde ve'l-İhsan fi Ulûmi'l-Kır'ân alâ's-Suyûtî fi Kitâbihi el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân fi Mavzûati Tedvîni'l-Kur'âni'l-Kerîm", *Mecelle Dirâse İslâmiyye* 4/3 (2018), 104-121.
- Kiyâ el-Herrâsî, Ebu'l-Hasen Şemsülişlâm İmâdüddîn Ali b. Muhammed b. Ali et-Taberî eş-Şâfiî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Musa Muhammed Ali ve İzzet Abdi Atiyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.
- Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferhu'l-Ensâr el-Hazrecî. *et-Tezkira fi Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Ahire*. thk. Sadık Muhammed b. İbrâhim. Riyad: Mekrebe Dâru'l-Menhâc, 2005.
- Mâtûrûdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Kitâbu't-Tevhîd*. thk. Bekir Topaloğlu ve Muhammed Arpacı. Beyrut: Dâru'l-Hâkî, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *el-Mecmû Şerhu'l-Muhezzeb: Mea tekemmele es-Subkî ve el-Muti'î*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

- Sebt, Hâlid b. Osman Ali. *Kitâbu Menâhilü'l-İrfân li'z-Zürkânî*. Beyrut: Dâru İbn Affân, ts.
- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *Usûlü's-Serahsî*. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Subkî, Kâdir'l-Kütâd Tâceddîn Ebî Nasır Abdu'l-Vehhâb b. Alî b. Abdü'l-Kâfi. *Cemu'l-Cevâmî fî Usûli'l-Fikh*. thk. Abd'ul-Munîm Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dâru Kutübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Subhi Salih. *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1988.
- Sehâvî, Ebu'l-Hasan Alemuddîn Ali b. Muhammed. *Cemâlü'l-Kurrâ ve kemâlü'l-İkrâ*. thk. *Mervân Atiyye*. Beyrut: Dâru Me'mûn li't-Türâs, 1987.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Suudî Arabistân: Vizâratü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye Ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1. Basım, ts.
- Suyûtî. *ed-Durrul Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*. Beyrut: Dar'ul-Fikr, ts.
- Suyûtî. *el-İklîl fî İstinbâti't-Tenzîl*. thk. Seyfüddîn Abdulkâdir el-Kâtib. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Sülemî. Ebû Muhammed İzzeddîn b. Avdulazîz b Abdüsselâm b. Ebî'l-Kâsım b. Hasen ed-Dîmeşki. *el-İmâm fî Beyâni edilleti'l-Ahkâm*. thk. Muhtâr Rıdvân b. Garbiyye, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1987.
- Şâfiî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs b. Osmân b. Şâfi b. Abdulmuttalib Abdumenaf el-Mutallibî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Abdulğani Abdulhâlik. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980.
- Teftâzânî, Sâde'd-dîn. *Şerhu't-Telvîh ala't-Tavdîh*. Mısır: Mektebe Sabîh, ts.
- Turgut, Ali. *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1. Basm, 1991.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "Ahkâmü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/553. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Zebîdî, Muhibbu'd-Din Ebî'l- Feyz Muhammed Murtaza el-Hüseynî el-Vâsiti. *Tacu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zürkânî, Muhammed Abduazîm. *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevzi Ahmed Zemelî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1995.
- Zerkeşi, Ebû Abdullâh Muhammed b. Bahadır b. Abdullâh eş-Şâfiî. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı vd. Beyrut, Dâru'l-Marife, 1998.